

Ters Lale

Doğanın hüzünlü güzeli...

“ Toprak hüznünü yansıtırken yeryüzüne
Eğer başını Ters Lale, dönmez gökyüzüne
Görkemi ve güzelliğiyle katılsa da baharın renklerine
Usulca ağlar da göstermez yüzünü kimselere. ”

Ters Lale

Doğanın hüznünlü güzeli...

■ Efsanelerdeki büyütlü masal çiçeği: Ters Lale	04
■ Ters Lalenin sanata yansımaları	07
■ Bir göç hikayesi	09
■ Yeni diyarlarda hayatla buluşma	10
- Hayrettin'in hikayesi	10
- Ters Lalenin yetiştirilmesi	13
- Farklıdır Hayrettin'in Ters Lalesi...	15

Toprak hüznünü yansıtırken yeryüzüne, bir elçi yeşermiş toprağın üstünde. Bu elçi, hüznünden yeryüzüne çıkar çıkmaz bükmüş boynunu ve dönmek istememiş gökyüzüne. Damla damla akıtmış kara toprağa gözyaşlarını göstermeden kimseye. Bahar tüm renkleriyle hâkimken yeryüzüne, kimi zaman Hz. İsa'nın kimi zaman Hz. Hasan ve Hüseyin'in kimi zaman da Şirin'ine kavuşamayan kara sevdalı Ferhat'ın ardından ağlamış her sabah Ters Lale, sessiz ve sakince...

Dünyanın dört bir yanında ünlenen, Doğal Hayatı Koruma Vakfının (WWF) belirlediği 101 Odak Türünden biri kabul edilen bu nadir çiçeğin Denizli'nin köylerinde yeşermesinin hikâyesidir anlatılacaklar...

Ters Lale

Efsanelerdeki büyümlü masal çiçeği: Ters Lale

İnsanoğlu tarihi kadar eski zamanlardan gelen Ters Lale yüzyıllardır hüznü ve kavuşma özlemini yansıtır. Boynunun bükük olması ve toprağına akıttığı damlalar, renkleriyle çelişen hikâyeler anlatır. Öyle ki, nice efsanelerin başkahramanının ardından dökülen gözyaşlarının simgesidir o.

Bazen Yunan Mitolojisinde yakışıklı Sparta Prensi Hyacinthus'u temsil ederken karşılaşırız onunla. Hyacinthus inanır Apollo'ya ve koyar kafasına onu etkilemeyi. Bir gün bir fırsat çıkar karşısına, Apollo'nun attığı diski yakalamak için koşar var gücüyle. Ama kader bu ya, diski tutayım derken disk kafasına çarpar ve oracıkta ölüverir. Belki de onun

ardından tutulan yası simgeler Ters Lale. Kimi zaman semavi dinlerdeki efsanelerin kimi zamansa Anadolu topraklarında anlatılagelen aşk hikâyelerinin başkahramanıdır, Ters Lale, bazen gözyaşdır Meryem Ana'nın Hz. İsa'nın çarımhtaki ıstırabının ardından dökülen; bazen yastır Kerbela'da Hz. Hasan ve Hüseyin'in ardından tutulan; bazense kanıdır Ferhat'ın topraktaki, Şirin'e kavuşamamasının ardından akan. Bir rivayete göre de, Anadolu'da başlarında kırmızı tülbentle baba evlerinden mahzun bir şekilde çıkan gelinlerin yasını barındırır. Belki de tüm bu anlatılanlar neden olmuştur, adının "Ağlayan Gelin" veya "Kerbela Lalesi" olmasına. Bir efsaneye göre, zamanın birinde beyazdır rengi Ters Lale'nin. Hz. İsa'nın ölümünün ardından tüm çiçekler boyunlarını bükerken güzelliğinden ve kibrinden olsa gerek, bükmez boynunu Ters Lale adeta meydan okurcasına.

Ardından Hz. İsa ona baktığında, eğer başını toprağa, utancından döner rengi kırmızıya. O gün bugündür derler ki, Ters Lale'nin toprağa damlayan özü aslında utancından dökülen gözyaşlarıdır.

Ters Lale, tüm dünyada "Kral Tacı (Imperial Crown)" olarak tanınır. Ona bu ismin atfedilmesinin nedenlerinden ilki, Viyana'daki kraliyet bahçelerinin başında olan Carolus Clusius'un çiçeği İstanbul'dan getirip orada yetiştirmeye başlaması ve belki de taca benzeyen şekliyle çiçeğin o bahçelerin tacı olmasıdır. İkincisi ise lalenin adının eski dildeki "Tuğ-u Şahi" isminden diğer dillere çevrilmesidir. Kim bilir, günümüzde muhacirlerin bu çiçeği "Tuşaya" olarak adlandırması "Tuğ-u Şahi" ismine olan benzerliğindedir.

Havva Tutar-Mozaik Sanatçısı

Ters Lalenin sanata yansımaları

Öyle bir çiçek ki bu, sanat eserlerine konu olmuş, şairler adına şiirler yazmış, ressamlar onu resimleriyle ölümsüzleştirmiş. Ve buralarda devam etmiş Ters Lale efsanevi kahramanlığına. Bazen Van Gogh'un tuvale vurduğu fırçalarda canlanmış al rengiyle, bazen Jan Brueghel'in fırçasından çıkan çiçeklerin en başında, en üstünde göstermiş kendini adlarından biri olan Kral Tacı gibi. Bazen de canlanmış Aşık Veysel'in dizelerinde:

"Lale der ki: Ey Allah'ım benim boynum neden eğri?
Yardan ayrı düştüm gayrı, benden ala çiçek var mı?"

Mimar Sinan ise, ustalık eseri olan Selimiye Camisinin müezzin mahfiline işlemiş Ters Laleyi. II. Selim'in emri üzerine Mimar Sinan Edirne'de bir cami yapmaya karar vermiş. Fakat söylenen o ki, Mimar Sinan'ın karar verdiği yerde bir lale bahçesi, lale bahçesinin ise aksi bir sahibesi varmış. Mimar Sinan ne yaptıysa da fayda etmemiş, bahçenin sahibesi ikna olmamış. Fakat en sonunda camide kendinden bir iz olması şartıyla razı olmuş bahçesini vermeye. Sinan, lale bahçesinin sahibesini temsilen ince zekâsını kullanarak bir ters lale yapmış müezzin mahfiline. Ters Lale'nin Selimiye'de ölümsüzleşmesinin hikâyesi budur...

Sadece boynunun bükük olması ve sabahları toprağa özünü akıtması mıydı Ters Lale'ye bu efsanelerde ve eserlerde başrolü oynatan bilinmez; ama hüzünden doğan güzellik de bu olsa gerek, bir taraftan renkleriyle baharı süsleyen, diğer taraftan boynunun bükük olmasıyla insanı kederlendiren. İşte isminin ne olduğu önemli olmadan farklı diyarlarda, farklı zamanlarda insanoğluna aynı duyguları yaşatan Ters Lale'nin öyküsüdür anlatılan, uzun bir yolculuğun ardından Denizli'nin köylerinde tekrar hayatla buluşan...

Bazen Van Gogh'un tuvale vurduğu fırçalarda canlanmış al rengiyle, bazen Jan Brueghel'in fırçasından çıkan çiçeklerin en başında, en üstünde göstermiş kendini adlarından biri olan Kral Tacı gibi. Bazen de canlanmış Aşık Veysel'in dizelerinde:

"Lale der ki: Ey Allah'ım benim boynum neden eğri?
Yardan ayrı düştüm gayrı, benden ala çiçek var mı?"

Van Gogh (1853-1890)

Jan Brueghel (1568 - 1625)

Bir göç hikayesi

Anadolu'dan başlayıp İran'dan Afganistan, Pakistan ve Himalaya'nın eteklerine kadar uzanan bölge, aslında Ters Lalenin doğup büyüdüğü coğrafyadır. Ters Lale yalnızca Anadolu'nun yüksek tepelerinde değil, üç kıtaya hükmeden imparatorluğun başkentinde de kendini gösterdi. Renk renk laleler salınırken bütün ihtişamlarıyla İstanbul bahçelerinde, dönemin büyükelçisi Busbecq'in kendilerini göreceğinden bihaberlerdi. Busbecq öyle etkilendi ki bu çiçeklerin narin duruşlarından, işte o anda koydu kafasına onları uzak diyarlara götürmeyi. Böylece başladı Ters Lale'nin Avrupa'ya kadar uzanan yolculuğu. Botanik çalışmalar yapan arkadaşı Carolus Clusius'a anlattı İstanbul'un lalelerini ve vakit kaybetmeden gönderdi her çeşit lale soğanından Viyana'ya. Clusius lale soğanlarını o zamanlarda başı olduğu imparatorluk bahçelerine ektirdi. Bahar gelip de açtığında laleler, onların içinde bir lale vardı ki, diğerlerinin arasında duruşu ve tüm görkemiyle hemen göze çarpıyordu. Koparılmasına rağmen vatan toprağından, değişmemiştir ne arz-ı endamı ne de arz-ı didarı. Baharlardan öyle bir bahar yaşandı ki o yıl, hem Anadolu'nun dağlarını hem Avrupa'nın bahçelerini Ters Lale süsledi.

Ters Lalenin Avrupa bahçelerinde çiçeklerin kralı olarak nam salmasından sonra anavatanına dönmesi ise ayrı bir hikâyede anlatılır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Balkanlardan Anadolu topraklarına göç etmeye başlayan muhacirler onca eşyalarına rağmen terk etmek zorunda kaldıkları evlerini hatırlatacak Ters Laleyi yanlarına almayı unutmadılar. Günler geceler süren bu yolculukta Ters Lale de memleket hasretiyle direndi uzun yollara. Öyle ki, bildiği topraklara geri dönerken daha önce hiç Anadolu'ya ayak

basmamış muhacirlere rehberlik etti adeta.

Balkanlardan gelen göçmenler Anadolu'nun şehirlerine yerleşmeye başladılar. Bulgaristan'ın Deliorman şehrinden yola çıkan muhacirlerin bir kısmı da Denizli köylerini kendilerine yurt edindiler. Ters Lale soğanlarını buradaki topraklarla buluşturarak arkalarında bıraktıkları anıları yaşatmaya başladılar. Ve Ters Lale, vatan toprağıyla buluşunca, memleket özlemini gidermek istercesine sıkıca sarıldı toprağına, coşku ve heyecanla. Sevincini dışarıya yansıtarak karın kalkıp baharın gelmesiyle gösterdi yüzünü, muhacirlerin kopup geldikleri toprakları hatırlatırcasına. Onlar ki geldikleri yerlerde alıştıkları yaşam tarzlarını yansıtılar bütünüyle bu köylere. Evlerine avlu yapıp bahçelerini Ters Lale, sümbül, zelay gibi çeşit çeşit çiçeklerle bezediler ki, anıları daim olsun. O zamanlardan bu yana, hiç kimsenin aklına gelmez belki, ama Denizli'nin bazı köylerinde Ters Lale her bahar gülümser insanlara tüm çekiciliğıyle.

Yeni diyarlarda hayatla buluşma

Hayrettin'in hikayesi

Hayrettin köyü Denizli'nin Bozkurt ilçesine bağlı, Beşparmak dağlarının zirvesine yakın bir yayla köyüdür. Köyün sakinleri, Balkanlardan göçüp gelen atalarından öğrendikleri Hayrettin'in kuruluş öyküsünü anlatırlar, kendileri yaşamışçasına. Balkanlardan gelen muhacirlerin bazıları, Abdülhamit'in veziri Cezayirli Hayrettin Paşa'nın talimatıyla, aradıkları yurdu bulmak için yola koyuldular. Bir rivayete göre, daha önce buldukları yerlerde karşılaştıkları bir askerin gösterdiği memlekete yöneldiler. Aceleleri yoktu, aşınaydılar bu topraklara atalarından ve yavaş yavaş aradılar kendilerine mesken edinecekleri diyarı. İki yıl kalmaları bu yüzdendi Denizli'nin Baklan ilçesinin Boğaziçi kasabasında. Uzun arayışlar sonrasında buldular şimdilerde yaşadıkları yaylayı. Şahanoğlu onlara bu yolculukta öncülük etse de vefa borçlarını ödemek için Hayrettin koydular köyün ismini. Hemen köylerini kurmaya koyuldular. Evlerinden önce, alışageldikleri yaşamın bir parçası olan bahçelerini düşündüler. Çünkü çiçeklerini

yetiştirmek için güneşi en çok gören yer makuldü. O bahçelerde zaman geldi uzak yollardan getirdikleri soğanlar filizlenmeye başladı. Sümbüller ve nergislerle beraber Ters Lale de o bahçelerde kendi güzelliğini gösterdi.

Anadolu'nun doğusunda yüksek tepelerde görülen bu çiçek Hayrettin topraklarını yurt bildi kendine. Sevdi Ters Lale Hayrettin'in toprağını. Korumasızca kök saldı Hayrettin tepelerinde. Yaradı havası suyu ona bu köyün. Yıllar geçip de toprağına alışıkça çiçekleri daha bollaştı, renkleri daha da canlandı, rayihası tüm köyü sarmaya başladı. Dillere destan güzelliğıyle baharın müjdecisi oldu adeta. Gün geçtikçe bu çiçeğın ne kadar nadide olduğunu fark etti Hayrettinliler. Karar verdiler bu korumasız çiçeğı himayeleri altına almaya.

“ Ters Lale Denizli'nin köylerinde yeni yurtlar edinmeye başladı böylece kendine ve Avrupa'dan yola çıkıp bu köylerde de yeşerdiğini bilmedi çoğu insan. Her bahar geldikleri yeri hatırlattı kimin bahçesinde açarsa. O köylerden biri vardı ki sahiplendi çiçeği adeta geçmişiyle bütünleşircesine. Hayrettin'di bu köyün adı. ”

Ters Lalenin yetiştirilmesi

Nazlı bir çiçek değildir Ters Lale narın görüntüsüne rağmen. Toprağı sevdiği anda fazla bir çaba istemez yeşermek için. Öyle ki kendiliğinden filizlenir bahar geldiğinde. Ters Lalenin soğandan çiçeğe dönüşmesi, sonbaharı uğurlarken köy sakinlerinin soğanı toprakla buluşturmasıyla başlar. Her yıl Ekim ayında Hayrettin Köyü sakinleri soğanları ekerler. Çiçeklerinin daha bol, renklerinin daha canlı olması için üzerlerine doğal gübre serperler. Sonra karın kalkmasını ve ilkbaharın gelmesini beklerler ümitle. Martın son günlerinde ise toprak altında daha fazla kalmaya dayanamayan Ters Lale gün ışırken yüzünü gösterir. Onu hasretle bekleyen köylülere ilk gülüşüdür bu. Nisan ayının ortalarında çiçeklerinin açmasıyla köyde bir renk cümbüşü başlar ve tüm güzelliği ile bir ay kadar sürer. Bahçelerinden sümbülleri, nergisleri ve elbette Ters Laleyi toplarlar köyün kadınları. Böylelikle doğadan sonra evlerin baş tacı haline gelir kokularıyla bu çiçekler. Aylardan Haziran - Temmuz geldiğinde bu kez soğanları toplamaya başlarlar ki bir sonraki sene tekrar görebilsinler Ters Laleyi bahçelerinde. Toprağı kazıp soğanları almak istediklerinde ise sevgiyle büyüttükleri bu çiçeğin onlara bir sürprizi vardır. Dikilen bir lale soğanı, diğer sene bahçelerde daha çok açmak için çoğalmıştır kendi kendine.

“ Yolları düşer mi gezginlerin Hayrettin ve diğer köylere bilinmez ama her Nisan sonu Mayıs başı bir coşku yaşanır buralarda renklerin, güzel çiçeklerin cümbüşüyle. Şayet yolunuz düşerse Hayrettin'e, unutmayın Ağlayan Gelin'i siz de görün, belki size gülümser. ”

Farklıdır Hayrettin'in Ters Lalesi...

Hayrettinlilerin anlatımına göre eski zamanlarda bahçenin çevresine ekilen Ters Laleler belki bir annenin çocuklarına kol kanat gemesi gibi diğer çiçeklerin koruyuculuğunu üstlenmiştir. Köstebeklere geçit vermemiş, sümbüllerin, nergislerin soğanlarını himayesi altına almıştır. Soğanındaki gizli kalmış esans uzaklaştırmıştır köstebekleri kendinden ve diğer çiçeklerden. Gün geçtikçe belki bu özelliği sadece hatıraların gölgesinde kalmıştır ama bu kez duruşuyla, görünümüyle dikkatleri çekmeye başlamıştır.

Ve zaman geçtikçe, Hayrettinliler, Ters Lale'nin kendi köylerinde bambaşka bir coşkuyla açtığını fark ettiler. Öyle ki, Bozkurt'ta 2 ila 3 çiçek açarken, köylerinde 6 ila 8 baş çiçek açıyordu. Daha alçak kesimlerde koku yaymazken, Hayrettin'de kokusu çok uzaklardan alınıyordu Ters Lale'nin. Yıl içinde sadece 1 ay güzelliğini doğayla paylaşıyordu ya bu çiçek, işte o tek bir ayın renk ve ihtişam şölenine dönüşmesini istedi Hayrettinliler. Bu yüzden yıllardır bahçeleri süsleyen bu çiçeği büyük bir deneme tarlasında yetiştirmeye karar verdiler. Binlerce çiçek yan yana açsın, görenlerin gözlerini kamaştırsın istediler. Ve her Ekim ayında ekmeye başladılar Ters Lale soğanlarını, onları bekleyen toprağa.

Öyle bir çiçek olageldi ki Tuşaya, göreni kendisine hep aşık etti. Göremeyenler ise gelecek baharların hayalleri ile büyük bir sabırla beklediler onun açmasını. Bir mozaik sanatçısı ise bu kişilerin özlemlerine derman olurcasına yaptı mozaiğini bu nazlı güzelin. Sanat eserinde tamamen mermer ve traverten atıklarını kullandı ki, tıpkı Ters Lale gibi kendi eseri de uyum sağlasın doğaya. Efsaneleri ve sanat eserlerini süsleyen bu büyümlü masal çiçeği her bahar Hayrettin gibi bir çok köyü kendine mesken edinir. Her Nisan geldiğinde toprağın hüznünü yansıtırken yeryüzüne, baharın renklerine karışır, aksini ispat edercesine.

Yolları düşer mi gezginlerin Hayrettin ve diğer köylere bilinmez ama her Nisan sonu Mayıs başı bir coşku yaşanır buralarda renklerin, güzel çiçeklerin cümbüşüyle. Şayet yolunuz düşerse Hayrettin'e, unutmayın Ağlayan Gelin'i siz de görün, belki size gülümser.

Kaynakça

Ağlayan Gelin: Ters Lale, Bitki Hastanesi. <http://www.bitkihastanesi.com/content/view/398/67/> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Akgül, S. (2011). Hayali'nin Kasidelerinde Lale Motifi. CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), 333-340. http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/sa_hayali_kaside/sa_hayali_kaside.htm sitesinden 05.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Alp, Ş., Arslan, N. & Koyuncu M. (2009). Established Forms of Fritillaria Imperialis L. – A Naturally Growing Species in Turkey. Pak. J. Bot., 41 (4), 1573-1576. [http://www.pakbs.org/pjbot/PDFs/41\(4\)/PJB41\(4\)1573.pdf](http://www.pakbs.org/pjbot/PDFs/41(4)/PJB41(4)1573.pdf) sitesinden 07.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Crown Imperial – Fritillaria Imperialis. (2011). Herbe Rowe. <http://herberowe.wordpress.com/2011/04/28/crown-imperial-fritillaria-imperialis/> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Denizli Haber. (2011). Ters Lale Mozaikle Ölümsüzleşti. Hayrettin Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği. <http://www.hayrettinkoyu.org.tr/mozaik.html> sitesinden 09.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Howard-Gibbon, J.A. (2010) A Crown For An Imperial Head Name that Plant. <http://namethatplant.wordpress.com/2010/04/12/a-crown-for-an-imperial-head/> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Imperial Crown. Poemas del Rio Wang. <http://riowang.blogspot.com/2009/10/imperial-crown.html> sitesinden 05.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Perry, L. (2006). Origins of the Dutch Bulb Industry. University of Vermont Extension. <http://pss.uvm.edu/ppp/articles/dutch.htm> sitesinden 05.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Seçer, N. (2011). Ters Lale Efsanesi. The Epoch Times Türkiye. <http://epochtimestr.com/index.php/ters-lale-efsanesi/> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Ters Lale Efsaneleri. Ters Lale. <http://www.terlale.tk/van-terlale/TERS-LALE-EFSANELERI,30.html> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

The Crown Imperial: The Blush of Shame. International Flower Bulb Centre. <http://www.bulbsonline.org/ibc/en/publiek/information.jsf/Information/flowerbulb-history/The-Crown-Imperial.html> sitesinden 01.02.2012 tarihinde alınmıştır.

Bozkurt Kaymakamı Önder CAN'a, Bozkurt Belediye Başkanı İbrahim Deniz ARDA'ya, Hayrettin Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanı Tahir ÇELİK'e, Yamen BİCİ'ye, ayrıca Ters Lale fotoğrafları için Yeni Asır Denizli muhabiri Hasan DURNA'ya ve Mozaik Sanatçısı Havva Tutar'a katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Bu çalışma Güney Ege Kalkınma Ajansı Uzmanları tarafından hazırlanmıştır.

T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı
Development Agency

GEKA

T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı

EGS Park Kongre ve Kültür Merkezi 20085 Denizli

Tel: +90 258 371 88 44 Fax : +90 258 371 88 47

www.geka.org.tr